

وَصِيَّةٌ نَامَةٌ

شهابُ الدِّينِ أَبُو جَفَصِعِ بْنِ مُحَمَّدٍ سَهْروردِي

شهاب‌الدین ابو جفص عمر بن محمد سهروردی شیخ کبیر عارف (۵۲۹-۶۳۲) علاوه بر عوارف المعارف آثار دیگری دارد مثل: رشف‌النصایح الایمانیه و کشف‌الفضایح الیونانیه، اداله‌العیان علی‌البرهان، درطریقت و حروف، زاد‌المسافر و ادب‌المحاضر، رساله فی‌الفتوة، رساله درخلوت و ریاضت، السیر و الطیر، رساله فی‌اعتقادات‌الحکماء، رساله فی‌السیر و السلوک، العقاید‌الصحیحه، رساله فی‌الروح، رساله‌الشیخ-الکبیر السهروردی، اللوامع‌الغیبیة و الفتوح. (همه اینها بصورت میکروفیلم در دانشگاه تهران هست.)

در دو وصیت‌نامه‌ای که اینک از نظر خوانندگان می‌گذرد، می‌توان تا اندازه‌ای با افکار و عقاید این عارف بزرگ آشنا شد. سهروردی وصیت‌نامه اولی را برای سالکان راه حق و دیگری را برای فرزندش نوشته است. اصل وصیت‌نامه‌ها به عربی است. آقای محمد شیروانی آنها را تصحیح و به فارسی ترجمه کرده‌اند.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ایها الطالب السالك الطريق الى الله تعالى، المجد في الطالب، اذكر لك الحق الواضح الذي اتناه لنفسى واتشوق اليه، اجعل وقتك كله جدا لاهزل فيه، وحقا لا باطل فيه، واقنع من الدنيا بليقما تقمن صلبك وذاك قدرا للضرورة فان زدت على قدرا للضرورة او تناولت شهوة فطالب نفسك بعمل زائد على وردك ثم تناول ذلك وان تركته فهو الاحب الاولى، ودع الخلق جانبا لا تعرفهم الا في صلوة الجمعة والجماعة ولازم زاويتك ومهما قدرت ان لا تنظر الى الخلق فاقبل فان نظرت اليهم فلا تكلمهم الا في السلام والجواب، فكلم ان كلمتك بقدر الحاجة ولا ترد على قدر الحاجة لفظة

۱- عموی او ضیاء‌الدین ابوالنجیب عبدالقادر سهروردی (۶۶۶م) صاحب آداب‌المربدین و مدرس در نظامیه بغداد در تصوف و اخلاق بود. «سهروردی مقتول در ۵۸۷، بنام «شهاب‌الدین ابوالفتح یحیی فرزند حبش فرزند امیرک فیلسوف شهیر» غیر از این دو است.

واحدة واذ اطرقتك السامة في زاويتك فاخرج الى بعض الصحارى والمقابر وتردد بقرب زاويتك
 ذاكر الله تعالى في ترددك، او تاليا لكلام الله عز وجل **ودع التفكر في العلوم** واستبدل بذكر الله
 تعالى وكلامه عن كل شيء ومهما طرقتك في الصلوة والتلاوة عدالي ذكر الله تعالى واجتهد في
 خلق قلبك عن كل شيء سوى **الله واحرف** حديث النفس بدوام ذكر القلب ودع عنك الفكر فيما كان
 وما يكون واكثر الضراعة الى الله في ان يرزقك علما بصفات نفسك واخلاقها **وكامن شهواتها**
الخفية واجتهد ان يكون نومك معتدلا بين الافراط والتفريط، ومهما وجدت قبضا تقشش ماسببه
 فان الله تعالى يعرفك سبب قبضك ويعرفك طريق الازالة والعود الى **اوطان الانس والبسط**،
 واجعل تناولك الطعام مقترنا جدا بين الذكر، واغسل يدك قبل الطعام وبعده، **ومهما تحققت**
 بالزهد في الدنيا، وقصر أملك بكثرة ذكر الموت قلت وسوستك وحديث النفس، وكن حاضراً
 في سجودك وركوعك واطلب الروح والانس في الركوع والسجود، وكن في قيد تكميل بالحضور
 والخشوع لافي قيدا لاكثر من العدد. فاستمع يا اخي وصيتي واقبل نصيحتي تكن من الآمنين
 والحمد لله رب العالمين والصلوة على محمد وآله اجمعين
 تم بفضل الله وتوفيقه بيد اقل طلبة، محمد علي في سنة ١٠٣١ *

ترجمه وصيت نامه سهر وردی به سالکان

ای جو یای پویا در راه به سوی خدا، ای کوشا در طلب، یاد کنم برای تو حقیقت روشنی
 را که آرزو و اشتیاق خود من است.
 اوقات عمرت را جدی بدار که یاوه در آن نباشد و به حقی که باطل در آن نیاید. به لقمه
 های کوچک غذا قانع باش که نگهدار قوام بدن تو، و نیز به اندازه نیاز باشد و اگر بیش از نیاز
 بدان افزودی یا به میلی دست یافتی کار بیشتری در ذکر و ورد از نفس خود مطالبه کن و اگر آن را
 افزون نخواستی چه شایسته تر و دوست داشتنی تر.
 از خلق کناره کن مگر اینکه در نماز جمعه و جماعت ایشان را بشناسی. پیوسته در زاویه
 خود باش. تا توانی به مردمان منگر و کار خود کن، و اگر نگریستی جز به سلام و جواب
 سخنی مگوی.
 سخن بگوی به اندازه نیاز و بیش از نیاز یک لفظ هم میفرای.
 اگر ملالتی ترا فروگفت به بیابانها و قبور بیرون شو یا به نزدیکی زاویه ات رفت و آمد
 کن در حالی که ذکر خدای گوئی یا قرآن بخوانی.
 در دانش های (غیر دینی) اندیشه مکن، در عوض هر چیزی به یاد خدای باش. زمانی که
 نماز و قرآن ترا خسته و کوفته کرد به یاد خدای بازگرد.
 بکوش تا نهانخانه دل از غیر خدای خالی داری. حدیث نفس اماره را به ذکر مداوم
 قلب بر طرف کن. اندیشه آنچه بوده و خواهد بود از خود رها کن. زاری به درگاه باری بیفزای
 که ترا در صفات نفسانیت دانا کرد. خواسته های درونی خود نهان دار و بکوش که خواب تو
 به میان روی باشد نه پیش و نه کم.

* مستخرج از نسخه خطی ٨٧١ کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران

هر گاه که دلتنگ شدی علتش را بازرسی کن، که همانا خدای، آن علت و راه برطرف کردن آن را بتومی شناساند، و جایگاه انس و گشاده دلی را می نمایاند. به هنگام خورد و خوراک به یاد خدای باش. دست خود قبل از تناول و بعد از آن بشوی. هنگامی که زهد در دنیا را محقق ساختی و آرزویت به ازدیاد یاد مرگ کوتاه شد، و سوسه و حدیث نفس اماره تواندک شود.

در سجود و رکوع حضور قلب داشته باش، شادی و انس را در رکوع و سجود بجوی. در بند کمال نماز خود باش با حضور قلب و فروتنی در آن، در جسم و جان، نه در زیاد بودن تعداد آن.

پس بشنوی برادر، وصیت مرا، و پذیر مرا تا از گروندگان باشی.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله والصلوة والسلام على رسول الله.

هذه وصية شيخ الشيوخ قطب الاولياء و سند الاتقياء شهاب الحق والدين عمر السهروردي اعلى الله درجته و رفع في فرايس الجنان منزلته لابنه، تعلمه الله بغفرانه: *
يا بنى، اوصيك بتقوى الله وخشيته و لزوم حق الله ورسوله صلى الله عليه وسلم وحق المشايخ اجمعين. فان الله تعالى يرضى عنك و يحفظ الله في السر و العلانية، و لا تدع قراءة القرآن ظاهرا و باطنا، سرا و علانية، (و انظر) بالفهم و التدبير (والتفكر) و التذكر و الخوف و البكاء، و ارجع الى القرآن في جميع الاحكام فان القرآن حجة الله على خلقه (و احفظ حقه) و لا تعدل عن التعلم خطوة، و تعلم الفقه و لا تكن من جهال الصوفية و عوامهم، و اهجرا اهل الاسواق فانهم لصوص^٢ الدين و قطع الطريق على المسلمين، و عليك بالسنة (و الجماعة) و كن على اعتقاد التوحيد و اجتنب (عن) المحدثات فان كل محدثة (بدعة و كل بدعة) ضلالة، و لا تصحب الاحداث و النسوان و المبتدعة [و الاغنياء و اهل الالهواء]^٢ فانه يذهب دينك^٤ و اقنع من الدنيا بيسير^٥ و الزم الخلوة، و ابك على خطيئتك، و كل الحلال فانه مفتاح الخيرات، و لا تمس الحرام فتمسك النار يوم القيمة، و البس الحلال تجد حلاوة الايمان و العبادة، و كن من الله على و جل (و لا تنس موقفك بين يدي الله) و اكثر [من] صلوة الليل و صيام النهار و لا تتخلف عن الجماعة من غير ان تكون اماما او مؤذنا، و لا تطلب

* سه نسخه با هم مقابله شده اند بدین ترتیب (۱ - جنگ شهرداری اصفهان، فیلم ۲۴۲۵ - نسخه خطی شماره ۱۰۱۵ دانشگاه - ۳ - نسخه عکسی ۲۲۸۱ = فیلم ۱۱۵۰ کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران) به ترتیب بارمزهای: متن ساده از جنگ اصفهان و بین الهالین نسخه ۱۰۱۵ و بین قلاب [کروشه]، نسخه عکسی دانشگاه.

۱ - نسخه ۱۰۱۵ : و فراهل الاسواق

۲ - جنگ اصفهان، لصص

۳ - ۱۰۱۵ : و العوام

۴ - نسخه ۱۰۱۵، یذهب الدین

۵ - « » : بالیسیر

الرياسة فان من احب الرياسة لم يفلح ابدأ، ولا توقع في القبالات^١ شهادة ، ولا تحضر مجالس القضاة والسلاطين ، ولا تدخل في الوصايا ، وفر من الناس كما تفر من الاسد، (وعليك بالخلوة حتى لا يذهب دينك) و عليك بالسفر لتذلل نفسك^٢ فان النبي صلى الله عليه وسلم، قال : «سافروا تصحوا تغنموا»

واحفظ قلوب المشايخ (ولاتبن الخانقاه ولا تسكن فيها) ولا تغتر بقول من مدحك^٣، ولا تنتم بقول من ذمك^٤ و يكون المدح والذم عندك سواء، واحسن خلقك^٥ مع الخلق (اجمعين) والزم التواضع (لله) فان (النبي قال:) «من تواضع لله رفعه الله»^٦ و من تكبر وضعه الله، و عليك بالادب في جميع الاحوال مع كل برو فاجر، وارحم جميع الخلايق صغيرهم وكبيرهم، ولا تنظر اليهم [ابدا] الا بعين الرحمة، ولا تضحك فان الضحك من الغفلة وهو يميت القلب.

وقد قال صلى الله عليه [وآله] وسلم : « لو علمتم ما اعلم^٧ لضحكتم قليلا و لبيكتم كثيرا » ولا تأمن مكر الله، ولا تنظوا من رحمة الله، وعش بين الخوف والرجاء.

يا بني، اترك الدنيا، فان في طلبها ذهاب دينك، و عليك بالصوم والصلوة، وكن في الفقر^٨ نظيفا، خفيفا، متادبا، متورعا قبيها* (عالما، باثنا عن جهال الصوفية) وكن خادما للمشايخ بالمال والجاه والبدن، واحفظ قلوبهم و اوقاتهم وسيرتهم، ولا تنكر شيئا (الا ما خالف الجماعة) فانك ان انكرت عليهم لانفح ابداء، ولا تسأل الناس شيئا ولا تعارضهم ولا تدخر شيئا لغد، فان الله تعالى يرزق مقسوما، وكن في الفقر^٩ اسخى النفس والقلب^{١٠} باذلا، راضيا بما رزقك الله.

واياك والبخل والحسد (والغل والغش) فان البخل والحسد في النار، ولا تظهر حالك للخلق في جميع الاحوال، ولا تزين الظاهر فان تزين الظاهر خراب السر.

١- « » : في القبالة (ونسخه عكسي ٢٢٨١ : ولا تكتب في القبالات)

٢- لتذلل نفسك

٣- ١٠١٥ خطي: مدحك

٤- « » : ذمك

٥- جنك اصفهان : الخلق

٦- ١٠١٥ خطي : فانه عليه السلام قال : من تواضع رفعه الله

٧- « » : لو تعلمون ما اعلم

٨- « » : من الفقراء

٩- دراصل : في الفقراء

١٠- نسخه ٢٣٨٠ عكسي = فيلم ٧١٠ دانشگاه تهران : فان الله يأتي برزق مقسوم وكن سخى

النفس والقلب

* آنچه از نسخه جنك اصفهان آمده تا اینجا ختم می شود بقیه آن دو نسخه دیگر مقابله شده است یعنی از اینجا به بعد آنچه بین الهالین است از نسخه عکسی است و آنچه ساده است از متن خطی ١٠١٥ دانشگاه تهران با نسخه عکسی ٢٣٨٠ (در حقیقت چهار نسخه با هم مقابله شده است) - پایان وصیت نامه در جنك اصفهان چنین است، «تمت الوصية ، كتبه اقرع عباد الله الفنی عبدالصمد بن عثمان بن محمد بن الاثیر الخراسانی فی الثامن والعشرين من شعبان المعظم بسنة اثنين وسبعين و سبعمائة»

وثق بمواعيد الله في امر الرزق، فان الله تعالى قد تكفل برزق كل حيوان؛ قال الله تعالى:
«وما من دابة في الارض الا على الله رزقها.»

و آيس عن جميع الخلايق ولا تأنس بهم، و قل الحق ولا تركز الى احد من المخلوقين
تطردك عن باب الله.

وعليك بخاصة نفسك لقوله عليه السلام: «من حسن اسلام المرء تركه ما لا يعنيه»
وكن ناصحاً للخلق اجمع، (نافعا لهم) [في جميع احوالهم] واقبل من الطعام والشراب و
النوم والكلام [ولا تأكل الا عن فاقة] ولا تتكلم الا عن ضرورة، ولا تنم الا عن غلبة النوم (والزم
صلوة الليل وصوم النهار) ولا تكثر (الجلوس في) السماع فانه ينبت النفاق ثم يميت القلب
ولا تتكره، فان له اربابا. والسماع لا يصح الا لمن قلبه حي ونفسه ميت. ومن كان على غير هذه الحالة
فاستغاله بالصوم والصلوة والاوراد اولي؛ وليكن قلبك حزينا و بدنك عليلا وعينك دامعة و
عملك خالصا و دعائك جيدا ١ و ثيابك خلقانا و رفيقك فقيرا و بيتك مسجداً و مالك فقهاً و
زيتك زهداً و مونسك رباً كريماً : و لا تؤاخي احدا حتى يتبين لك منه سبع خصال :

يختار الفقر على الغنى و يختار العمل على الغفلة و يختار الاخرة على الدنيا و يختار الذل
على العز [و يختار التوحيد على الشرك و يكون بصيرا بعمل السر والعلانية و يكون مستعدا للموت.
يا بنى، لا يغرنك الدنيا و زخرفها ٢ فان الدنيا خضرة نضرة حلوة ، من تعلق بها تعلقت به
و من رفضها رفضته (انه لا سبيل لبقائها) و كن [في الليل و النهار] مستعدا للارتحال
منها الى الاخرة :

(يا بنى ، عليك بالخلوة تكن فريدا وحيدا ، منكسر القلب من خوف الله تعالى تختص
بكرامة الله، و عش في الدنيا) كانك غريب، و اخرج منها كما دخلت فيها فانك لا تدرى ما اسمك
غدا في القيمة»

[و فقتنا الله لما يحب و يرضى] تمت.

ترجمه وصيت نامه سهر وردى به فرزندش

ای پسرک من، ترا وصیت می کنم به پرهیزکاری و ترس از خدای و واجب داشتن حق
خدای و پیامبرش و حق مشایخ همشان که خدای تعالی از تو خوشنود شود.

خدا را بدار در نهان و آشکار، زها مکن تلاوت قرآن را در آشکار و نهان و اندیشه و فهم
در ظاهر و باطن آن با اندوه و گریه؛ در تمام احکام به قرآن رجوع کن زیرا قرآن حجت خداست
بر مردمان؛ حق اورا نگاهدار و از یادگیری آن قدمی فرایس منه.

فقه بیاموز و مباح از عوام و نادانان صوفیه*

پرهیز از بازاریان که اینان دزدان دین اند و راهزنان بر مسلمین.

۱- خطی ۱۰۱۵ ، خیرا

۲- خطی ۱۰۱۵ : زهراتها (وعکسی ۲۳۷۰ : زهرتها)

* [که چون در طریقت اند به شریعت ننگرند و عوام ایشان خود را واصل دانند، نماز نخوانند
و زکات ندهند و روزه نگیرند و طاهر نباشند.] م . ش

بر تو باد به سنت و جماعت، و باش بر اعتقاد یکتا پرستی و پرهیز از پدیده‌ها (در دین) چه هر پدیده‌ای بدعت است و هر بدعتی گمراهی است.
با نوجوانان و زنان و قسری مبتدعه و نیز با توانگران و هوا پرستان میامیز، چه دین ترا می برد .

از دنیا به کم قانع باش. خلوت را پیشه کن و گریه کن بر بزه‌کاریت. حلال خوار باش که کلید نیکویی هاست، و به حرام دست میاز که روز قیامت به آتش درافتی. از حلال جامه ساز تا حلاوت ایمان و بندگی رایبایی، از خدای ترسان باش و جایگاه خود را در برابر او فراموش مکن. نماز شب و روزه روز را زیادتر کن و از نماز جماعت روی متاب اگر چه امام یا مؤذن نباشی. ریاست طلب مباش چه دوستدار ریاست هر گز رستگار نباشد. در قباله‌ها کتابت شهادت مکن. در مجالس قضات و سلاطین حضور پیدا مکن. در وصایا دخالت مکن. از مردمان بگریز چنانکه از شیر گریزی. بر تو باد به خلوت نشینی تا دین تو از دست نرود.
بر تو باد به سفر کردن تا نفس تو رام گردد که رسول اکرم فرمود:
«سفر کنید تا سلامت یابید و غنیمت برید.»

جانب دل‌های شیوخ نگاه‌دار. خانقاه بنا مکن و در آن ساکن هم مباش، فریفته مدح و خم زده دم کسان مشو، تا ستایش و نکوهش در نزد تو برابر باشد.
باهمگان خوشخوی باش و فروتنی را برای خدا واجب‌دار، زیرا که رسول فرمود:
«کسی که برای خدا فروتنی کند خدایش برگیرد و رفعت دهد و کسی که کبر ورزید خدای پستش کند.» ادب را در همه حال، با هر نکوکار و تبه‌کار رعایت کن. بر همگان چه خرد و چه کلان رحمت آور. و بر ایشان منکر مگر به چشم بخشودگی. و بی سبب مخند، چه خنده از غفلت باشد و آن میراننده دل است، راست گفت رسول خدا :

«اگر می‌دانستید آنچه من می‌دانم هر آینه کم می‌خندیدید و پرمی‌گریستید.»
در امان مباش از مکر خدا [و در عین حال] نومید مباش از رحمت او و زندگی کن میان بیم و امید .

ای پسرک من، رها کن دنیا را زیرا جستجوی آن بی‌دینی آورد. بر تو باد به روزه و نماز و باش در فقرت پاکیزه و پا کدامن، سبکیار، آداب‌دان، پارسا و فقه‌دان، برکنار از صوفیان نادان. مشایخ را در مال و مقام و تن خدمت کن و جانب ایشان نگاه‌دار. چیزی را انکار مکن مگر آنچه جماعت مخالفت کنند زیرا در این افکار رستگار نشوی. چیزی از کس نخواه و با مردم معارضه مکن. برای فردایت چیزی میندوز که خدای روزی رسان است. در میان فقرا سخی‌ترین و گشاده دل‌ترین باش در خشنودی و بخشندگی به آنچه که ترا روزی کرده‌اند. پرهیز از بخل و حسد و غل و غش زیرا که بخیل و حسود در آتش‌اند. بیان حال خود در تمام احوال با مردم مکن. خویشان آرای مشو چه زینت ظاهر باطن را خراب کند. به وعده‌های حق در امر روزی اعتماد کن، چه خدای تعالی کفالت روزی هر زنده‌ای را کرده است. آنجا که گوید: «نیست جنبنده‌ای در روی زمین مگر اینکه بر خداست روزی او». نا امید شو از خلق و با ایشان نحو مگیر، حق بگویی و گرایش و آرامش به هیچ یک از مردمان نخواه، که ترا از در خانه خدا دور سازد.

بر توباد به‌ویژگی شخص خودت، بقول رسول علیه‌السلام که فرمود: «از خوبی اسلام مرداست ترك او از چیزی که قصد آن ندارد.» در همه احوال مفید و خیرخواه مردم باش. کم کن غذا و آب و خواب و سخن خود را، و مخور مگر از بی چیزی، و مگو مگر به ناچاری، و نخواست مگر به چیزی بی‌خواهی، پیوسته دار نماز شب و روزه روز را.

به مجالس سماع زیاد منشین زیرا که آن دورویی می‌رویاند، و سپس دل را میراند. انکار سماع نیز ممکن زیرا که بزرگانی دارد؛ و سماع درست نشود مگر کسی را که دلش زنده است و نفس او مرده؛ و اگر کسی بر غیر این حال باشد سرگرمی او به روزه و نماز باشد بهتر است. باید که دلت اندوهگین باشد و تنت دردمند، چشمت گریان، عملت خالص، دعایت نیکو، جامه‌ات کهنه، یارت درویش، خانه‌ات مسجد، سرمایه‌ات دانش دین، زیورت پارسایی و مونس تو خدای کریم.

کس را به برادری مگیر ماهفت منش از او بر تو آشکار شود:
برگزیند درویشی را بر توانگری، و عمل را بر غفلت، و آخرت را بر دنیا، و خواری را بر گرامی بودن، و یکتا پرستی را بر شرک، و بینا باشد به کارنهان و آشکار، و آماده مرگ باشد.
ای پسرک من، نفریید ترا دنیا و زیور آن زیرا که سرسبزی و تازگی و شیرینی [ها] دارد.
کسی را که دل بدان بست او بد و پیوست، و کسی که ترکش کرد او نیز ترکش کرد.
این است که راهی برای بقاء آن نیست. پس شیار و زآماده رحلت بسوی آخرت باش.
ای پسرک من، بر توباد به خلوت‌نگهی تاتک و تنها باشی، شکسته دل از بیم خدای تعالی و مخصوص به کرامت او. درد دنیا چنان بزی همانند اینکه غریبی و برون شو از آن، آن چنانکه داخل شدی در آن، همانا که تو نمی‌دانی فردای قیامت نام تو چیست.

تصحیح و ترجمه: محمد شیروانی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی